

Uygulamalı Tiyatro ile Yeni Bir Toplum Hayali

Imagining a New Society Through Applied Theatre

Gözde PELİSTER¹

DOI: 10.26650/CONS2023-1291368

¹Dr. Öğr. Üyesi, Yaşar Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Grafik Tasarımı Programı, İzmir, Türkiye

ORCID: G.P. 0000-0002-1976-9069

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Gözde PELİSTER,
Yaşar Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu,
Grafik Tasarımı Programı, İzmir, Türkiye
E-posta/E-mail: gozde.pelister@yasar.edu.tr

Başvuru/Submitted: 02.05.2023
Kabul/Accepted: 29.05.2023
Online Yayın/Published Online: 14.06.2023

Atıf/Citation: Pelister, G. (2023). Uygulamalı tiyatro ile yeni bir toplum hayali. *Konservatoryum - Conservatorium*, 10(1), 95-110.
<https://doi.org/10.26650/CONS2023-1291368>

ÖZ

Bu makale, uygulamalı tiyatroyu tanımlar, kapsamı ve toplumsal değişim yaratma potansiyeli bakımından anlamak, tartışmak ve bu bağlamda öneriler ortaya koymayı amaçlamaktadır. Uygulamalı tiyatro, toplumsal değişimi kolaylaştırmak için yapılan tüm tiyatro ve drama türlerini kapsayan bir şemsiye tanımdır. Seçilmiş hedef grup veya topluluklarla uygulanan, ve katılımcıların beklenen değişim ve iyileşmeyi göstermesinin umulduğu bir tiyatro uygulamaları bütünüdür. Uygulamalı tiyatronun Türkiye’de örnekleri maalesef kısıtlıdır fakat Amerika, Hong Kong, İngiltere hatta Uganda gibi ülkelerde oldukça önemli örnekleri mevcuttur. Toplumsal koşulları her zaman karakteristik özellikler taşıyan ülkemizde, özellikle bu yüzyılda büyük sosyal, kimliksel ve sınıfsal yarılmalar oluşmuştur. Devlet politikalarının yetersiz ya da çaresiz kaldığı durumlarda, belli gruplarla başlayarak toplulukların uygulamalı tiyatro yardımıyla yeni bir toplum hayalinin taşıyıcıları olup olmayacağını tartışmak, geleceğe dair umudu kuvvetlendirecektir. Bu bağlamda çalışma, uygulamalı tiyatronun bu umudu gerçeğe dönüştürecek nesnel sonuçları olup olmayacağını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uygulamalı Tiyatro, Toplum, Değişim

ABSTRACT

This article aims to understand and discuss applied theater in terms of its definition, scope, and potential for creating social change, and to present suggestions in this context. Essentially, applied theater is a theater practice that is applied to selected target groups or communities, and with participants are being expected to exhibit the expected change and improvement. Unfortunately, examples of applied theater in Türkiye are limited, but significant examples are found in countries such as America, Hong Kong, England, and even Uganda. Türkiye has always had characteristic social conditions, particularly in this century, and significant social, identity, and class divisions have emerged here. Discussing whether communities can be the carriers of a new society through applied theater, by starting with specific groups in the face of inadequate or non-beneficial state policies will strengthen hope for the future. In this context, this study reveals whether applied theater provides objective results that can turn this hope into reality.

Keywords: Applied theatre, Society, Change

EXTENDED ABSTRACT

Historically, theater has helped to reveal society's conflicts with power within the safe boundaries of art. Social issues around the world have become much more visible with the worsening conditions of the changing century. While technology has made life easier in many ways, the unlimited circulation of information has allowed people to instantly learn what is happening in the rest of the world. This has led to people now comparing their physical, economic, and cultural conditions more with others than in the past. Being able to know and see everything to this extent increases not only social awareness but also reactions. The inherently intertwined nature theater has with society has always helped to keep the possibility of change and transformation alive through theater. In many cultures, communities have used the stage to tell their stories and lives. This has helped individuals show their thoughts, concerns, and anger toward each other and society.

When looking historically at applied theater, its popularity is seen to be related to the social conditions and needs throughout world history. It is known that applied theater is known to have occurred in different ways for its aim of social change. First of all, when one steps back to the beginning of the 20th century, the Workers' Theatre Movement of the 1920s, Bertolt Brecht's epic theater, Jerzy Grotowski's poor theater, and Joan Littlewood's Theatre Workshop come to the fore as the first practices in the field with their performed plays. When looking at the main types and historicity of, it is seen to be experienced with the communities that make up society. As such, can communities really be the harbingers of social change? The impact of has been seen to expand from primary school students to elderly individuals approaching the end of their lives. Additionally, trauma victims or imprisoned people may not be able to participate in the flow of daily life like other people, but they do make up parts of the general mosaic of society. In this context, perhaps the transformation of applied theatre into a state policy with the goal of social change and development through communities will be able to expand its area of impact even further.

Communities and societies owe their existence to each other. Societies manifest themselves through their complex variable structures and are places where people of different classes, ethnicities, and religions establish their belongings. In addition, the individuals of a community, which consists of more connected relationships compared to

wider social formations, are often in communication with one another. In short, while societies consist of wider and more diverse individuals, communities are made up of more similar and closer individuals in terms of shared interests and characteristic features.

When compared structurally, communities' and societies' capacities for creating change can be understood to be interdependent. Communities have the potential to create social change. New communities desiring change and communities envisioning a new citizenship can come together as a result of applied theatre's aim to create change. This community will be formed first, and then it will create an opportunity for awareness and dialogue regarding social issues. The chance for individuals to have their voices heard through theater will turn them into more confident individuals. Most importantly, by creating a new societal narrative through theater, the mythology of a potential new society will emerge from the components of the community and will gradually become more widespread and adopted.

Planning applied theater is important. It should address a specific problem, and the individuals related to this problem should be present as participants in the organization. The current situations of individuals related to the problem and their helplessness and inability to cope with these situations have great importance in determining the limits and type of the theater application. The project stakeholders and institutions that provide financial support are parts of the application. The desire to create change must be related to realistic goals. To understand the whole area, neither attempting to understand how applied theater works when aiming for change nor using the courage provided by the presence of only a few examples of applied theater in Türkiye will certainly not be enough. However, the definition and history of applied theatre will help to discuss what is meant by change and whether this change is real. In addition, by understanding the real-world barriers, change will act as a guide if types of applied theater are to be used as widespread projects for the social change Türkiye will need in the future.

Giriş

Tiyatro tarihsel olarak, toplumun iktidarlarla olan çatışmasının sanatın güvenli sınırları içinde gösterilmesine yardımcı olmuştur. Dünyada toplumsal meseleler, değişen yüzyılın ağırlaşan koşullarıyla çok daha görünür hale gelmiştir. Teknoloji, hayatı birçok bakımdan kolaylaştırırken, sınırsız bilgi dolaşımı insanların dünyanın geri kalanından anında haberdar olmasını sağlamıştır. Bu da insanların eskiye göre fiziksel, ekonomik ve kültürel koşullarını diğer insanlarla daha fazla kıyaslamasına sebep olmaktadır. Her şeyi bu denli bilebilir ve görebilir hale gelmek, toplumsal farkındalıkları olduğu kadar tepkileri de artırmaktadır. Tiyatronun toplumla bu denli iç içe olan doğası, tiyatro vesilesiyle değişim ve dönüşüm ihtimalini her daim canlı tutmaya yardımcı olmuştur. Birçok kültürde topluluklar, hikayelerini ve yaşamlarını anlatmak için sahneyi kullanmıştır. Bu da bireylerin düşüncelerini, endişelerini, öfkelerini birbirlerine ve topluma göstermelerine yardımcı olmuştur.

Uygulamalı tiyatronun, yapımlarıyla yeni bir toplum hayaline yardımcı olup olamayacağını tartışmak için belli perspektiflere ihtiyaç vardır. Gelir ve fırsat eşitsizliği, sınıf sorunu, kimlik politikaları, toplumsal cinsiyet ve bu yüzyılın en yakıcı sorunlarından göçmen olmak bu perspektiflerin kuşkusuz en önemlilerinden sayılabilir. Göçmenlik din, dil, ırk ve etnisite ayrımcılığını içine alırken, politik kimlik tüm bu karakteristikleri kapsamaması bakımından ötekileştirmenin genel taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu meseleler toplumsal adaletin sağlanması gereğinin parçalarıdır. Bu bağlamda sosyal politikalar yardımıyla ülkemizde ve dünyada bu sorunlara çözüm arama pratiği daha önce olmadığı kadar gündelik hayatın bir parçasına dönüşmüştür. Daha doğrusu dönüşmek zorunda kalmıştır. Değişen dünya anlayışı, ötekileştirmeyi ahlaki bakımdan ayıplamayla uzaklaştırırken, politik olarak da bugünün dünyasında yeri olmayan ilkel bir yaklaşım olarak kenara itmiştir. Tabii yaklaşımdaki bu gelişmeler, sorunların tam manasıyla çözüme ulaşarak yeni bir toplum sözleşmesi yarattığı anlamına maalesef gelmemektedir. Tablo böyleyken sanat, varoluşuna uygun şekilde bu yenilik isteği için kuşkusuz sesini çıkarmaya devam etmektedir. Tiyatronun kendi eyleme biçimine uygun olarak toplumsal meselelere duyarlı olması yeni değildir. Tiyatro ve toplumsal adalet, doğaları gereği soydaştır. Tiyatronun, insan eylemlerinin bir taklidi olarak adalet, etik ve ahlak konularına odaklanan Antik Yunan tragediyalarından ve yirminci yüzyıl politik tiyatrosu ve günümüze kadar seyirciyi adaletsizliği deneyimleyen karakterlerle empati yapması için provoke etmiştir. Geleneksel tiyatro yapımlarını içerik, metin, mekân ve uygulayıcılar bakımından dışarıda bırakarak belli bir sorunu ya da değişimi hedefleyerek gerçekleştirilen uy-

gulamalı tiyatronun, ülkemizin içinde bulunduğu tarihsel ve toplumsal süreçte, tüm uygulama biçimleriyle deneyime açılarak, özlemi duyulan yeni toplum hayalinin yardımcı olması uzak bir ihtimal değildir.

Uygulamalı Tiyatro Nedir?

Uygulamalı tiyatro, geçtiğimiz yüzyılın sonlarında filizlenen ve temel olarak uygulamalarından toplumsal bir fayda, dönüşüm ve değişim beklenen tiyatro deneyimleri olarak anlaşılabilir. *Uygulamalı* sözcüğü, İngilizce *applied* sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak karışıklık yaratabilir. Tiyatro zaten uygulamalı olarak deneyimlenen bir sanat türüdür. Fakat burada uygulama sözcüğü, sosyal fayda ve değişim beklentisini karşılayacak şekilde düzenlenen, belli gruplar ile yapılan tiyatroyu tanımlamaktadır. Bir sosyal çıktısı olması için girilen bu tiyatro deneyimi, toplumsal değişimi hedeflemektedir. Bunun yanında iyileştirici (katartik) bir etkisi de beklentiler arasındadır. Uygulamalı tiyatro ya da drama ya da performans, kapsadığı alan bakımından da oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Hem adı hem de tarihsel özellikleri bakımından çoğu zaman geleneksel tiyatro deneyimleriyle karıştırılan bir uygulamalar bütünüdür. Aslında uygulamalı tiyatro en fazla günümüz dünyasında bir çeşit eğitim ve değişim hedefiyle birlikte anılmaktadır. James Zull, insan icadı olan disiplinlerin tanımlarına güvenemediğini ifade etmiştir. Zull, “uzmanlar için kullanışlı fakat diğer kişiler için kafa karıştırıcı olabilecek bu tanımlamaların aslında hiç varolmayan bir takım ayrımları ve farklılıkları ima edebileceğini” belirtmiştir (2002, s. xiv-xv). Zull’un tanımlar ve kavramlara olan bu kanısına katılarak, özellikle uygulamalı tiyatro gibi toplumla reel bir fayda üzerinden ilişkilenen türlerin neleri kapsadığı ya da nasıl tanımlanması gerektiğine dair kuralların, bu türün niyetiyle uyumlu olmayacağı düşünülebilir. Geleneksel tiyatro yapımlarının aksine mekân, metin ve oyuncular ile çoğu zaman farklılaşan ve muhatabıyla dolaysız bir iletişimi hedefleyen uygulamalı tiyatro belki de tanımlarını, kavramlarını ve kurallarını kendine göre belirlemeye ihtiyaç duyan bir türdür. Yine de çok sınırlamadan tanımlamak gerekirse uygulamalı tiyatro, ana akım tiyatro yapımlarının dışında kalan, sosyal adalet veya aktivizm hedefini taşıyan, genellikle savunmasız veya marjinal grupların bir parçası olduğu topluluklara ve bireylere hizmet eden tiyatro uygulamalarını (Thomson ve Jackson, 2006, s. 92) kapsayan bir şemsiye terimdir (Taylor, 2006, s. 93).

Uygulamalı tiyatro kapsamında sahnelenen oyunlar tiyatro binalarının dışındaki yer ve mekânları kullanmaktadır. Oyuncuların tiyatroya özel bir yetenekleri olabilir ya da ol-

mayabilir. Seyircilerin ise performansta bilinçli olarak ele alınan meseleyle özellikle ilgilenen kişiler olması muhtemeldir. Ya da bu meseleyle ilgili topluluğun eğitilmesi ya da toplulukta farkındalık yaratmak amaçlanıyor olabilir. Bu bağlamdaki tiyatro uygulamaları yıllar içinde, yeni (*grassroot*) tiyatro, toplumsal tiyatro, politik tiyatro, radikal tiyatro ve başka farklı isimlerle anılmıştır. Yalnızca son yirmi yıldır uygulamalı tiyatro, tüm bu terimleri kapsayan bir üst terim olarak kullanılmaktadır.

Uygulamalı Tiyatronun Öncüleri ve Türlerine Genel Bir Bakış

Tiyatro, her zaman iktidar ve politikalarını eleştirmek için alan açan bir tür olagelmıştır. Sosyal adaletsizlik ve baskıyı eleştirmenin kendisini sözel olarak içermese de anlatı yoluyla farkındalık yaratmayı başarmıştır. Toplumsal bir sorunun etki alanında kalan grupların ve tartışılan meselelerin sanat yoluyla keşfedilip tanınmasına yardımcı olmuştur. Uygulamalı tiyatroya tarihsel olarak bakıldığında, popülerliğinin dünya tarihindeki toplumsal koşullar ve ihtiyaçlara bağlı olduğu görülmektedir. Bugün anlaşılan anlamıyla olmasa da uygulamalı tiyatronun toplumsal değişim hedefi bakımından farklı şekillerde deneyimlendiği bilinmektedir. Öncelikle uygulamalı tiyatronun bu deneyim alanının yirminci yüzyılın başına kadar geriletmişimizde karşımıza 1920'lerin İşçi Tiyatro Hareketi, Bertolt Brecht'in epik tiyatrosu, Jery Grotowski'nin Yoksul Tiyatrosu ve Joan Littlewood'un Tiyatro Atölyesi çıkmaktadır. Bahsi geçen isimler, sahnelenen oyunlarıyla alanın ilk uygulamacıları olarak kabul edilmektedir. Eğitim amaçlı bir deneyim olarak kabul edilen uygulamalı tiyatroyu Anthony Jackson (2007, s. 49) ise, Zola'nın Yeni Drama'sı, Ibsen, Strinberg, Chekhov ve Shaw'un 1930'ların savaş sonrası radikal tiyatrosuna kadar götürmüştür. Jackson, çoğu uzmanın uygulamalı tiyatronun eğitim ve değişim amacıyla ilişkilendirmekte zorlanacağı bu isimler konusunda ısrarcı olmuş ve tiyatro ile sosyal meseleler arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmesi bakımından önemli kişiler olduklarını söylemiştir. Bu bakımdan toplumsal meseleleri görünür yapmak bağlamında oldukça etkili oldukları reddedilemeyecek bu isimlerin uygulamalı tiyatronun işlevini geleneksel tiyatro sınırları içinde kalarak başlattığı bir anlamda doğrudur. Efendilerini zekalarıyla alt eden hizmetkârların oynandığı *commedia dell'arte* oyunları ya da Shakespeare oyunlarında soytarılar ya da Moliere oyunlarındaki kurnaz hizmetkârlar gibi örnekler, tiyatronun eleştiri mekanizmasının düzenli şekilde işlediğinin göstergesi olarak düşünülebilir. Bu bağlamda Bertolt Brecht, Henrik Ibsen ve George Bernard Shaw gibi oyun yazarları, izleyicilerini eğitmek, bilgilendirmek için yaşadıkları dönemin sosyal meselelerini sahneye koyarak bu meseleleri eleştiriye açmışlardır (Prendergast ve Saxton, 2009, s. 6-7).

Çağdaş uygulamalı tiyatroya genel olarak bakıldığında ise, temel olarak politik tiyatro ve eğitimde tiyatrodan oluşan alanda aktif olduğu görülmektedir. Uygulamalı tiyatronun bu uygulama alanlarının ise sağlık eğitimi, gelişim tiyatrosu, hapishane tiyatrosu, müze ve anma tiyatrosu ile okul eğitiminde tiyatro olarak kategorize olduğu görülmektedir. Sağlık alanında HIV, HPV, kanser, çocuk istismarı ve aile içi şiddet ya da uyuşturucu bağımlılığı gibi konularda farkındalık yaratılmak amaçlanmaktadır. Eğitimde tiyatro, genç gruplardan oluşmaktadır. Diğer tüm uygulamalı tiyatro kolları gibi, fiziksel, duygusal ve entelektüel katkı gerektirmektedir. Gençlerin beceri, hoşgörü, farklılıkları kabul etme ve topluluk önünde var olma gibi özelliklerini geliştirmesi beklenmektedir. Gelişim tiyatrosu daha çok Bangladeş, Uganda, Zimbabve gibi Afrika ülkelerinde uygulama ve araştırma alanı olan, o coğrafyada yerleşmiş ve kabul edilmiş bazı ideolojik meseleleri tersine çevirmeyi hedefleyen bir koldur. Kadın hakları, eğitim politikaları ve gelir adaletsizliği gibi konularda farkındalık yaratan çalışmalar yapılmaktadır. Hapishane tiyatrosu uygulamalı tiyatro alanında ülkemizde Turgay Tanülkü'nün çalışmalarının (Aygan, 2022, s. 1-8) bulunduğu önemli bir koldur. Tanülkü, yirminci yüzyılın son otuz yılında önce 17 yaşında hapse girmiş, ardından oyunculuk eğitimi almış ve hapishane tiyatrosunun kurucusu olma kimliği ile kişisel hikayesini bugüne kadar taşımıştır. Kendi mahkumiyet deneyiminde, mahkum arkadaşları, yönetici ve gardiyanlarla tiyatro yaparak iyi zaman geçirmek olduğunu ifade eden Tanülkü (2022, s. 2), tiyatronun iyileştirici gücünü, yıllardır mahkumların iyileşmeleri için kullanmaya devam eden bir uygulamalı tiyatro uzmanı oyuncu olarak tanımlanabilir. Hapishane tiyatrosunun hem mahkumların hem hapishane çalışanlarının rehabilite olmasını sağlayan aktif katılımı, eğlenceyi, fiziksel aktivite ve yaratıcılığı içermesi bakımından oldukça önemlidir (Thomson, 2003, s. 79-101). Müze Tiyatrosu ise, müzenin tarihsel arka planını yorumlamak veya çağdaş seyirci için erişilebilir kılmak için teatral yapımları veya teknikleri kullanmaktadır. Müze Tiyatrosu, müzenin tarihini ve koleksiyonlarını yorumlamak için bölgeye özgü tiyatro prodüksiyonları, hikaye anlatımı ve canlı tarih gösterileri içerir. Bir zamanlar belirli alanlara özgü nadir bir olay olan Müze Tiyatrosu, yurtdışında çok daha yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Müze Tiyatrosu'nu birincil odak noktası olarak kullanan müzelere genellikle yaşayan tarih müzeleri denmektedir (Hughes, Jackson ve Kidd, 2007, s. 680). Anma Tiyatrosu veya Yaşlılar İçin Tiyatro ise, yaşlıların tiyatro yapma pratiğine katılmaları için bir çerçeve oluşturan bir uygulamalı tiyatro biçimidir. Katılımcılardan, kültürel veya kişisel tarihteki bir anın anılarını hatırlamaları ve bu anıların öyküsünü anlatmaları istenir; bunun üzerine profesyonel aktörler veya yaşlı katılımcılar tarafından

performanslar geliştirilir. Antoinette Ford, anı tiyatrosunun, yaşlılar için kültürel sürdürülebilirlik ve yaratıcı yaşlanma çabalarına katkıda bulunmanın değerli bir yolu olduğunu ifade etmiştir. Olduğumuz hali şekillendiren olayları görmenin, geniş bir tarihin örnekleri olarak hizmet ettiğini vurgulamıştır (Ford, 2022). Ülkemizde huzur evlerinde yaşlılar için ziyaretler ve sosyal aktivitelerin düzenlendiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra bu tip bir tiyatro deneyiminin bireylerin yaşamla bağlarını canlı tutmak adına kıymetli olacağı söylenebilir.

Uygulamalı tiyatronun başlıca türlerine ve tarihselliğine bakıldığında, toplumu oluşturan topluluklarla deneyimlediği görülmektedir. Peki toplulukların gerçekten toplumsal değişimin harcı olmaları mümkün müdür? Uygulamalı tiyatronun etkisinin ilkökul öğrencisinden hayatının sonuna yaklaşan yaşlı bireylere kadar genişlediği görülmektedir. Ayrıca travma mağdurları ya da suçlu olarak ceza evlerinde bulunan bireyler gündelik yaşamın akışına diğer insanlar gibi katılamasalar da toplumun genel mozağının parçalarını oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda belki de, uygulamalı tiyatronun topluluklar üzerinden toplumsal değişim ve kalkınma hedefiyle bir devlet politikasına dönüşmesi etki alanını daha fazla genişletecektir.

Dünyanın geneline yayılan göç hareketi, ülkelerin kültürel ve demografik yapılarında ciddi dönüşümlere sebep olurken, genç jenerasyonun, önekilere göre çok daha küresel bir kucaklayıcılığa sahip oldukları da bir gerçektir. Yine de toplumlar kuşaklar boyunca aktarılan değerler bütünüyle bir arada kaldıklarından, uygulamalı tiyatronun farklılıklara rağmen sağlam bir toplum yaratmada faydalı olmaya devam edeceği şüphesizdir. Ülkemizde uygulamalı tiyatro şemsiyesi altında eğitimde tiyatro, hapishane tiyatrosu ve mahalle tiyatroları -ki bu tiyatrolar oyunculuk bölümlerine öğrenci kazandırması bakımından oldukça etkilidir- dışında toplumsal meseleleri merkeze alan yapımlara fazla rastlanmamaktadır. Bunun sebeplerinden en önemlisi Türkiye'nin toplumsal ve demografik yapısının -son on yıl sayılmazsa- önceleri bu denli değişime uğramamış olması olabilir. Ayrıca toplumun, ayrımcılığı ortadan kaldırarak farklılıklarıyla birlikte gelişmesi için çalışmalar yapmak da maalesef kültürün yaygın bir alışkanlığı olamamıştır. Türkiye'nin uygulamalı tiyatronun tüm kollarında aktif olmayışının sosyolojik ve politik engelleri bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte, günümüz toplumsal iyileşme taleplerine yardımcı olması bakımından başka bir çalışmanın konusu olabilir. Bunun yanı sıra topluluk ve toplum arasındaki ilişki, benzerlikler ve farklar, uygulamalı tiyatronun ne işe yarayacağı konusunda daha açık bir görüş açısı

yaratacaktır. Ayrıca uygulamalı tiyatronun yaygınlaşmasının, farklı bireyleri politik kimlikleri bağlamında tanıyarak bu yüzyılı ele geçiren ötekiliğin yüklendiği anlamı değiştirmeyi mümkün kılacağı anlaşılabilecektir.

Topluluk, Toplum ve Toplumsal Değişim İçin Tiyatro

Topluluk ve toplum genel olarak birbirleri yerine kullanılan iki kavramdır fakat oldukça net farkları vardır. En belirgin fark, birinin parça diğerrinin ise bütün olmasıdır. Topluluk toplumun bir parçasıdır. Topluluklarda oluşan mikro çatlaklar, toplumun bütününe de etkileyecektir. Aslında toplum dendiğinde akla, tıpkı kurumları olmadan varlığını kavramanın zor olduğu devlet gibi soyut bir yapı gelmektedir. Bu bakımdan küçük ve farklı topluluklar, toplumun bedenlenmesinin en önemli öğelerinden biridir. Topluluk ve toplum, varlıklarını birbirine borçludur. Topluluklar karmaşık ve değişken yapılarıyla kendilerine ortaya koyarlar ve farklı sınıf, etnisite ve dinden insanların aidiyet kurdukları yerlerdir. Bunun yanında geniş toplumsal oluşumlara kıyasla daha bağlı ilişkilerden oluşan topluluğun bireyleri sıklıkla birbirleriyle iletişim halindedirler. Kısaca toplum daha geniş ve değişken insanlardan oluşurken, topluluklar ortak çıkarlar ve karakteristik özellikler bakımından benzer ve birbirine yakın bireylerden oluşmaktadır. Topluluklar yerellikleri ve çoğunlukla benzerlerden oluşmaları bakımında belli bir şekil ve yapıya sahiptirler. Bu bağlamda toplum, topluluklara göre daha fazla farklılık, karşıtlık ve çelişki barındırmaktadır. Topluluklar aynılıkla ya da benzerlikle çatışmasızlığı hedeflemektedirler. Fakat günümüzde çatışmadan kaçınmak neredeyse imkansız hale gelmiş gibidir. Çatışmasızlık, çözümü ertelenmiş problemleri de beraberinde getirmektedir. “Çoğulcu toplumlarda iyi bir vatandaş olmak, yenilenmiş bir politik lügat ve temel vatandaşlık kavramının yeni bir versiyonunu gerektiren bir belirsizlik ve çelişkilerle dolu olmak anlamına gelmektedir” (Nicholson, 2005, s. 20). Belirsizlik ve çelişki çatışmayı oluşturmaktadır. Karşıtlıkların zaman zaman tehlikeli boyuta geldiği fakat bu karşıtlıktan yeni ve farklı bir vatandaşlık ve toplum anlayışının doğma potansiyelinin olduğu bir zaman dilimindeyiz.

Topluluk ve toplum yapısal olarak karşılaştırıldığında değişim yaratma kapasitelerinin de birbirine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Toplulukların toplumsal değişimi yaratma potansiyelleri vardır. Uygulamalı tiyatronun değişim yaratma amacı sayesinde, değişimi arzulayan yeni bir toplumun ve yeni bir vatandaşlığı hayal eden topluluklar bir araya gelecektir. Önce bu topluluğu oluşturup, sonrasında toplumsal meselelerle ilgili bir far-

kındalık ve diyalog imkânı yaratacaktır. Tiyatronun bireylere seslerini duyurma şansı vermesi onları kendilerini daha çok güvenen bireylere dönüştürecektir. En önemlisi tiyatroyla yeni bir toplum anlatısı kurmak, topluluğun bileşenlerine ait olduğundan potansiyel yeni bir toplumun mitolojisi oluşacak ve zamanla yaygınlaşp benimsenecektir. Elbette çok sayıda ve farklı bireyle yapılan iş gibi, uygulamalı tiyatronun da yapım süreci olumsuz ihtimaller barındırmaktadır. Dengelenmesi gereken birçok faktör bulunmaktadır. Uygulamalı tiyatronun politik farkındalık ve yeni bir toplum yaratma sürecindeki avantaj ve dezavantajlarını anlamak için alana eleştirel bir gözle bakarak, toplumsal değişimin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği üzerine fikir sahibi olmak ve olası çıktıları ortaya koymak kolaylaşacaktır.

Değişimi Anlamak

Bu durumda toplumsal değişim gibi zor ama samimi niyetlerle harekete geçen uygulamalı tiyatro projelerinin değişimle ilişkisini tanımlamak önemli gözükmektedir. Birçok sanatçının toplumsal değişim yaratma güdüsü oldukça yüksektir fakat aynı zamanda “tiyatronun projelerinin genel olarak savaşları bitirmek, devrim başlatmak nükleer silahlanmayı önlemek ya da iklim krizine son vermek” (Young-Snyder, 2013, s. 132) gibi bir gücü olmadığının da farkındalardır. “Ibsen’den Brecht’e, Boal, Brook ve Bond’a kadar tüm sanatçılarda, sahnenin dönüştürücü gücüyle toplumun değişeceğine olan inancın izleri takip edilebilir” (Neelands, 2004, s. 49). Sanatın ve tiyatronun mevcut düzenin eleştirisi, huzur kaçırma, toplumdaki yozlaşmış güç ilişkilerini, katılaştırmış yapıları ve habitusları görünür yapması bakımından değişimi düşündüren bir yapısı vardır (Österlind, 2008, s.71). Kısaca hayatı, toplumsal ilişkileri ve genelde tüm insanlığı bambaşka bir biçimde yeniden hayal etmeyi sağlayan bir etkisi bulunmaktadır. Uygulamalı tiyatro, katılımcılar ve izleyiciler arasındaki etkileşimin, yeni bir dünya hayalinin temelini oluşturabileceğine inanmaktadır. Uygulamalı tiyatro yapan sanatçılar da bu bağlamda değişim istemektedirler.

Toplumsal değişim için tiyatronun, uygulanabilirliği çözülmesi gereken bir probleme bağlıdır. Toplumsal değişim, uygulamalı tiyatronun toplumsal sorunlara, bireyler vasıtasıyla çözüm getirme çabasının sonucu olarak beklenen bir çıktıdır fakat özellikle son yirmi yılda dünya genelinde uygulamalı tiyatro girişimlerinin devlet politikaları, fonlar ve değişen siyasi iklime göre şekillendiğini ve değişimin sadece neo-liberal bir slogandan ibaret kaldığı, alanda uzman akademisyenler tarafından ortaya konmuştur (Thom-

son, 2012; Freebody, 2015; Ackroyd, 2007). Uygulamalı tiyatronun değişimi hedeflerken nasıl işlediğini, uygulamalı tiyatronun az sayıda örneğinin ülkemizde gerçekleşiyor olmasının verdiği cesaretle anlamaya çalışmak elbette bu geniş alanın tamamını anlamaya yetmeyecektir. Buna rağmen tanımı ve geçmişi, değişimden kastın ne olduğunu ve bu değişimin gerçek olup olmadığını tartışmaya yardımcı olacaktır. Bunun yanı sıra, ülkemizde ihtiyaç duyulan toplumsal değişim için gelecekte uygulamalı tiyatro türlerinin yaygın projeleri kullanılacaksa, gerçek dünyada değişimin gerçek olabilmesinin önündeki engelleri anlamak bir rehber niteliği taşıyacaktır.

Önemli bir noktayı belirtmeden devam etmek doğru olmayacaktır. Uygulamalı tiyatronun İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde canlılığını ve çeşitliliğini korumasının birçok nedeni vardır. Bunlardan biri batı tiyatrosu bağlamında birçok politik, toplumsal ve radikal tiyatro örneğine ev sahipliği yapmaları ise bir diğeri de toplumlarında sosyal politikalar ve sermaye işbirliği çerçevesinde köklü proje fonlama davranışının olmasıdır. Bu da uygulamalı tiyatro ile ilgili faydalarının yanında eleştirel bir bakış açısının da oluşmasına sebep olmuştur. Uygulamacılar, katılımcılar, kurumlar ve fon paydaşları arasında karmaşık bir beklentiler, niyet ve sonuç ağı oluşmaktadır. Bu da uygulamalı tiyatro projesinin problemleri tanımlama ve bu problemleri tartışma şeklini etkilemektedir (Balfour, 2009 s. 347). Ayrıca beklenen toplumsal değişimin hangi alanda olacağı da bu kurumların politik ajandalarına bağlı kalmaktadır. Yine de uygulamalı tiyatronun en azından problemin bir kısmını çözerek yola devam edebilmesi önemlidir. Problemi çözerken, bu çözüme içerik eşlik edecektir. Örneğin hapisane tiyatrosu, kurumsal ve düşünsel bir içerikle başarılı olabilir. Ya da benzer şekilde okullarda, topluluklarda, sağlık merkezleri ya da huzur evlerinde de uygulamanın içeriği önemli olacaktır.

Uygulamalı tiyatronun nasıl bir planlama içinde olması gerektiği önemlidir. İfade edildiği gibi ortada belirli bir problem olması ve bu problemle ilişkili bireylerin, katılımcılar olarak organizasyonun içinde bulunmaları gerekmektedir. Ana hatları belirsiz bir uygulamada yapılan işin amacını ve başarılı olup olamayacağını söylemek zorlaşacaktır. Sosyal politikalar bağlamında değerlendirildiğinde ise “politika, faaliyet alanını sorunsallaştırmadığı takdirde harekete geçemez” (Osborne, 1997, s. 174) demek uygulamalı tiyatronun merkezinde olan problemin, bir protagonist olarak tüm uygulamanın kilit noktası (Freebody, Finneran, Balfour ve Anderson 2018, s. 6) olduğunu ortaya koymaktadır. O halde problemle ilişkili bireylerin güncel durumları ve bu durumlarıyla baş etmek konusunda güçsüz ve çözümsüz kalmış olmaları, tiyatro uygulamasının sınırlarını

ve türünü belirlemede büyük öneme sahiptir. İronik olsa da elde bir problemin olması uygulamalı tiyatronun ana ereğinin ve yol haritasının belirlenmiş olması anlamına gelmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki çoğu zaman devletler, çözümü sunmadan önce ortaya bir problem koyarak çözümün sadece kendisinde olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda uygulamalı tiyatronun, belli grupları devlet politikalarının problem olarak tanımladıkları şekilde tanımlayarak bu gruplara çözüm sunma eğilimi gösterebileceğini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. O halde uygulamalı tiyatronun nesnel bir toplumsal fayda ve değişimin gerçekleşmesinde aktif rol oynayıp oymadığının nihai cevabı katılımcılar, uygulamanın ekonomi-politiği, etkisi ve faydası ve son olarak da sonucunun değerlendirilmesinde olabilir.

Katılımcılar, uygulamalı tiyatrodaki etki ve faydadan birinci derecede etkilenecek bireyler anlamına gelmektedir. Uygulamalı tiyatro projelerinde, alanda bilgili olmak ve güç sahibi olmak arasında denge olması önemlidir. Bu da içerikle doğrudan ilişkili olduğu gibi katılımcılarla da ilişkilidir. Bir projenin başarılı olması için katılımcıların proje içinde iyi yönetilmesi gerekmektedir. Katılımcıların nasıl tanımlandığı, onlara nasıl yaklaşılacağını da belirleyecektir. Katılımcılar genelde bir kurtarıcıya, bir kahramana ihtiyaç duyan müşteri, hasta, marjinal gruplar, kurbanlar olarak nitelenmekte veya seçilmektedir. Ya da çocuklar, kırılğan bireyler, iyileşmekte ya da risk altında olanlar şeklinde, uygun hedef kitleyi oluşturmaktadır. Uygulamalı tiyatro uygulayıcıları için farklı sorunları, kültürel normları ve beklentileri ile orada olan katılımcıların projede olmalarının sebeplerini anlamaları çok önemlidir. Uygulamanın hedefi katılımcıların dünyaya bakışlarını değiştirmek olurken, onlar bunu kabul ya da reddedebilir. Katılımcıları kendi özgür iradeleri içinde güçlenebilecek konuma getirmek oldukça önemli olacaktır. Her zaman katılımcıların ihtiyaçlarını yüzde yüz anlayabilmek ya da sorunlarına çözüm bulmak mümkün değildir. Ama farkındalık yaratmak değerlidir.

Diğer bir boyut ekonomik boyuttur. Bir sosyal eylem planı olarak devlet kurumları ve sosyal politikalar tarafından belirlenen, yardım edilmesi gerekenler listesi, uygulamalı tiyatronun dikey bir yardım programına dönüşmesine neden olabilir. Snyder-Young, (2013) uygulayıcı ve katılımcı arasında zaten karmaşık olan ilişkinin, fonlar, kurumlar, para gibi dış etmelerle daha da karmaşık hale geldiğini ve bu durumda katılımcının değişimini hedefleyen uygulamalı tiyatronun bir şekilde uygulayıcının çıkarlarına hizmet eden bir fırsata dönüşmesini eleştirmektedir. Yurtdışında, devletlerin ve küçük ölçekte kurumların fakirliği, ötekiliği ya da dezavantajlı olmayı, hizmet sektörünün çıkarı için,

olduğu gibi sürdürmesinin, yardım etmenin, profesyonel bir meslek olmasına neden olduğu tartışılmaktadır. Problemleri çözmeden onları iyileştirme vaadinin para ve itibar getiren ‘profesyonel insan’ kavramını yarattığı görülmektedir (Funicello 1990, s. 38). Bu noktada yine nasıl ve ne kadar bir değişim isteniyor ona karar verilmesi gerektiği görülmektedir. Değişim gerçekten istenmekte midir?

Tiyatronun canlı, kamusal olurken kurgusal oluşunun, topluluktaki değişiminde çok etkili olduğu söylenebilir. Bir araya gelerek, varolan bir problemi çözmek bizi yeniden katılımın önemine yönlendirmektedir. Değiştirmek isteyen uygulayıcı ve dönüşmek isteyen katılımcı arasında bir çeşit güç ilişkisi olmamasının garantisi olarak Boal’in de önerdiği, tam katılım oldukça değerlidir. Metni yazmak, oyunun dramaturjisinde görev almak ve hatta yönetmek bu katılma dahildir. Thomson, tiyatronun hayatlarımızı nasıl yaşayacağımızı öğrenme fırsatı bulabileceğimiz bir oyun olduğunu ifade etmiştir. Tiyatroda şahit olunan ya da yapılan şeylerin duygusal hatıralar, davranış kesitleri, karakterler, sözler, hareketler ve imgelerle oluşan, kişinin o an olduğu kişiyle örtüşen ya da çelişen bir benlik oluşturduğunu söylemiştir (2012, s. 50). Thomson’un ifadeleri, eğer ihtiyaç duyuyorsa, günlük hayatında karşılaşma imkanı olmayan kişi ve durumlarla uygulamalı tiyatro sayesinde buluşan kişilerin en azından mikro yaşamlarında değişim öncesi bir sorgulamanın olacağını düşündürmektedir.

Uygulamalı tiyatro için şartlar olgunlaştığında ve bu deneyim gerçekleştiğinde bir değişimle sonuçlandığı nasıl değerlendirilebilir? Eğer çalışma yapılan gruptan gündelik yaşamlarını değiştirmeleri konusunda gerçekçi olmayan beklentiler içine girilirse, uygulamanın o durumda “estetik bir çerçeve içinde sınırlanan ve didaktik ya da fazla iyimser bir tarafa doğru yönünü yitiren” (Jackson, 2007, s. 270) bir deneyim olacağı söylenebilir. Ayrıca uygulamalı tiyatro çalışmaları için büyük yorumlar yapmak ve ona kapasitesinin ötesinde potansiyeller yüklemek gibi bir hatanın sıklıkla yapıldığını ifade eden Belifore ve Bennett, bu yaklaşımın “tutucu bir yaklaşım” (2008, s. 4) olduğunu söylemiştir. Uygulamalı tiyatro pratiklerinin, toplumsal adalet dağıtan kutsal bir mekanizma olarak sunulduğu ve uygulamalı tiyatronun büyük iddialarla ortaya konduğu da tartışmalar arasındadır (Stone Hanley, 2013, s. 4). Uygulamalı tiyatronun, doğru yerde doğru zamanda işe yarayabilmesinin önünde duran bazı olumsuzluklar yanında Cohen Cruz, tiyatronun da “kim konuşabilir, kim dinlemeli ve kim sohbete dahi çağırılmaz” gibi kararlar verme cüreti gösteren bir alan olduğunun unutulmaması gerektiğini vurgulamıştır (2010, s. 5). Bu da uygulamalı tiyatronun da diğer her alan gibi hiyerarşinin sertleşebildiği bir alan

olduğu ve en azından uygulamacıların yaklaşımlarında mütevazı olması gerektiğini düşündürmektedir. Uygulamanın elle tutulur ve nesne çıktılarının tıpkı toplumsal değişimler gibi uzun vadede görülebileceği açıktır. Kısa vadede belki sadece katılımcıların duygu ve düşüncelerinin değişime uğrayarak, gelecek için adım atmalarını sağlamak ya da en azından bireysel olarak davranışlarını değiştirmek için çaba göstermeleri olabilir.

Sonuç Olarak Ne Beklemeliyiz?

Tiyatro, güçlü yanları ve kısıtları olan bir araçtır. Tiyatro yapanların hedeflenen seyirci ve katılımcı/oyuncuları, doğru üslubu ve potansiyel etki ve riskleri, performansın kısıtlarını ve problemin çözümüne dair yöntemi sunacak eleştirel bir mesafeyi iyi anlamaları ve tanımlamaları (Cohen-Cruz, 2010, s.10) önemlidir. Dani Snyder-Young, sanatçıların ve aktivistlerin toplumsal değişim hedefine ulaşmak için gereken müdahalenin tiyatro olup olmadığına karar vermelerinin önemli olduğunu ifade etmiştir. Toplumdaki her problemin çözümü tiyatronun yöntemlerini talep etmiyor olabilir. Bu bağlamda kibre kapılmanın önünde de bu tür bir farkındalık durmaktadır. Peki farklı açılardan avantaj ve dezavantajları üzerinden yapılan değerlendirmenin ardından, doğası gereği topluluklarla yapılan uygulamalı tiyatronun, kısa ve uzun vadede toplumsal değişime etki edip edemeyeceği ve cevap evetse hangi bakımlardan etkileyeceği söylenebilir?

Cevabın evet olduğu rahatlıkla söylenebilir. Topluluklar doğru şekilde yönlendirildiğinde uygulamalı tiyatronun yardımıyla toplumsal değişimde etkili olabilir. Uygulamalı tiyatro doğası gereği toplumsal meseleleri odağına aldığından toplulukların gelişimi ve güçlenmesinde araçsallaştırılabilir. Uygulamalı tiyatro birçok bakımdan değişime katkı sunabilir.

Topluluk inşa edebilir: İnsanları bir araya getirerek aralarında sağlıklı iletişimle yeni ilişkiler kurmaya yardımcı olabilir. Ortak bir projeden birlikte çalışarak, topluluk üyelerinin birbirlerine güvenip desteklemeyi öğrenmelerine ve dolayısıyla bağları daha kuvvetli ve güçlü bir toplumun üyeleri olmalarına katkı sağlayabilir.

Farkındalık yaratabilir: Uygulamalı tiyatro toplumsal meselelerle ilgili farkındalık yaratıp iletişime yardımcı olabilir. Katılımcıların kendilerinden farklı olanların yaşama bakış açılarını iletişim yoluyla anlamalarını sağlarken empati ve anlayış geliştirmelerini sağlayabilir.

Güçlü bireyler yaratabilir: Uygulamalı tiyatro bireylere seslerini duyurmaları konusunda cesaret aşılayabilir. Farklı yeteneklerini fark ederek bu yetenekleri göstermek için

güven duygularını geliştirebilir. Bu da bireyin önce yaşadığı topluluğa ardından da topluma faydalı olmasına yardımcı olabilir.

Yeni bir anlatı oluşturabilir: Birbirlerini daha iyi anlayan bireyler yeni bir toplumun potansiyel vatandaşları olarak yeni bir dil, yeni bir anlatı kurabilirler. Yukarıda bahsedilen, iyi bir vatandaş olmanın çoğulcu toplumlardaki çelişkilerine bir nebze de olsa açıklık getirmenin yollarını geliştirebilirler.

Otoriteye meydan okuyabilir: Uygulamalı tiyatro, yarattığı yeni dil ile var olan otoriter yapılara meydan okuyarak politik bilinç yaratabilir. Tiyatronun anlatı yaratma kabiliyetini kullanarak bireylerin, toplulukların ve en nihayetinde toplumun yeni politik olanakları hayal etmesine ve değişim yaratmak için adım atma cesareti kazanmalarını sağlayabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Ackroyd, J. (2007). Applied theatre: an exclusionary discourse? *In Applied Theatre Researcher*.
- Aygan, T. (2022) Finding hope and healing through theatre in Turkish prisons: an interview with Turgay Tanüllü, *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, <https://doi.org/10.1080/13569783.2022.2122790>
- Balfour, M. (2009). The politics of intention: looking for a theatre of little changes. *Research In Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 14(3), 347–359.
- Belifore, E., ve Bennett, O. (2008). *The social impact of the arts: an intellectual history*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Cohen-Cruz, J. (2010). *Engaging performance: theatre as call and response*. New York: Routledge.
- Freebody, K., Finneran, M., Balfour, M. ve Anderson, M. (2018). *Applied theatre: understanding change*. Switzerland: Springer.
- Ford, Antoinette. Reminiscence theatre. <https://howround.com/remembrance-theatre>, Erişim Tarihi 12 Nisan 2023.
- Freebody, K. (2015). Navigating (the terminology of) success and intent in drama for social justice. In S. Schonmann (Ed.), *International yearbook for research in arts education* (pp. 252–256). Münster: Waxmann.
- Funciello, T. (1990). The poverty of industry. *Ms.* (November/December), 32–40.
- Hughes, C., Jackson, A. ve Kidd, J. (2007). The role of theatre in museums and historic sites: visitors, audiences, and learners. In L. Braser (Ed), *International handbook of research in arts education* (ss. 679-696). Dordrecht, The Netherlands: Springer.

- Jackson, T. (2007). *Theatre, education and the making of meanings*. Manchester: University of Manchester Press.
- Landy, Robert J., ve Montgomery D. T. (2012). *Theatre for change: education, social action and therapy*. Palgrave Macmillan.
- Neelands, Jonathan (2004). Miracles are happening: beyond the rhetoric of transformation in the western traditions of drama education. *Research in Drama Education* 9(1), 47–56.
- Nicholson, H. (2005). *Applied drama: the gift of theatre*. Basingstoke Palgrave Macmillan.
- Osbourne, T. (1997). On health and statecraft. In A. Petersen ve R. Bunton (Eds.), *Foucault, health and medicine* (pp. 173–188). London: Routledge.
- Österlind, E. (2008). Acting out of habits – can theatre of the oppressed pro- mote change? Boal’s theatre methods in relation to Bourdieu’s concept of habitus. *Research in Drama Education* 13(1), 71–82.
- Prendergast, M., ve Saxton J. (Ed) (2009). *Applied theatre: International case studies and challenges for practice*. UK/USA: Intellect.
- Snyder-Young, D. (2013). *Theatre of good intentions challenges and hopes for theatre and social change*, New York: Palgrave MacMillan.
- Stone Hanley, M. (2013). Introduction: Culturally relevant arts education for social justice. In M. Stone Hanley, G. Sheppard, G. Noblit, ve T. Barone (Eds.), *Culturally relevant arts education for social justice: a way out of no way* (pp. 1–12). London: Routledge.
- Sociology Guide (2023, 20 Nisan). Erişim Adresi: <https://www.sociologyguide.com/basic-concepts/society-and-community.php>
- Taylor, P. (2006). Applied theatre/drama: An e-debate in 2004: Viewpoints. *RIDE: Research in Drama and Education*, 11(1), 90-95.
- Thompson, J. (2003/2012). *Applied theatre: bewilderment and beyond*. Oxford: Peter Lang.
- Zull, J. (2002). *The art of changing the brain: enriching the practice of teaching by exploring the biology of learning*. Sterling, VA: Stylus